

Ірина Володимирівна Ушакова

старший викладач,

Чорноморський державний університет ім. П. Могили,
кафедра психології

РЕГУЛЯТИВНА ФУНКЦІЯ АФЕКТИВНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ

Статтю присвячено розгляду специфіки взаємозв'язку емоцій з мотивами, як компонентами системи внутрішніх регуляційних механізмів діяльності особистості. Доведено, що емоції не тільки обумовлюють діяльність, але й самі обумовлюються нею; хід і результат людської діяльності викликають у людини ті або інші почуття, а почуття людини, її емоційні стани впливають на її діяльність.

Ключові слова: емоції, мотиви, діяльність, саморегуляція.

Постановка проблеми. Безперечним на сьогоднішній час є визнання регулятивного значення мотиваційно-потребової сфери в емоційному житті людини. В низці досліджень, здійснених Я. Рейковським та його співробітниками, показано залежність мотиваційної структури від різних позицій особистості. Останні визначаються автором як правила, якими людина керується у своїх відносинах з іншими людьми, суспільством, ідеями тощо. Мотиваційний фактор вступає у взаємодію з іншими особистісними характеристиками, що регулюють діяльність і поведінку.

Тому нам важливо визначити інструменти, що впливають на поведінку людини, але безсумнівним є значення емоційних функцій.

П. Жане вважав, що почуття в певному ступені спрямовує поведінку, приписуючи цінність її цілям, у той час як знання накладає на поведінку певну структуру.

Мета дослідження. Метою статті є обґрунтування виявлених специфічних особливостей у взаємозв'язку емоцій з мотиваційною сферою в системі регуляції поведінки людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато авторів велику увагу приділяють взаємозв'язку емоцій з потребами та мотивами. В. М. Кріль, Б. М. Додонов, Є. І. Рогов, С. Л. Рубинштейн, Х. Дал, Р. Холт, К. Ізард, Г. Синглер, С. Томкінс велику увагу приділяють взаємозв'язку емоцій із потребами або мотивами.

Ядром класичної психоаналітичної теорії мотивації є фройдівська теорія інстинктивних потягів... Мотив, або інстинктивний потяг, — це спонукаюча внутрішня або інтропсихічна сила, яка, за Рапапортом, безумовна, циклічна, замісна й вибіркова. Ці характеристики, що визначають спонукаючу природу потягів або мотивів, скоріше континуальні величини, ніж дихотомічні категорії. Таким чином, мотиви розрізняються за ступенями, в яких вони безумовні, циклічні, замісні й вибіркові. Вони мають інші чотири визначальні характеристики: а) силу цього потягу; б) мету, що до-

сягається в результаті задоволення потягу; в) об'єкт або що-небудь, що задовольняє потяг, і г) причину або соматичний процес, який лежить у його основі. З. Фройд вважав, що афект або емоція — це лише спонукальна сила психічного життя.

Р. Холт відмовився від теорії інстинктивних потягів і розвив теорію афекту й мотивації, акцентував увагу на важливості зовнішньої стимуляції й перцептивно-когнітивних процесів, обґрунтував значущість експресивного й хвилюючого феноменів емоцій. Г. Дал розвив теорію мотивації й подав емоції як «фундаментальні мотиви» у людських стосунках. К. Ізард вважав, що «емоції утворюють основну мотиваційну систему людського існування». М. Арнолд розрізняла емоції й мотиви. Якщо емоція — це почуттєво-діюча тенденція, то мотив — діючий імпульс плюс розум.

З точки зору Б. І. Додонова, К. Ізард, «наполягаючи на розрізненні емоцій і мотивацій, все одно був змушений їх потім об'єднати спільним терміном «афекти» [4, с. 20].

Основний матеріал. О. В. Запорожець зазначав, що «почуття виникають у зв'язку з потребами: вони формують своєрідну позитивну або негативну оцінку значення навколишніх предметів і явищ у задоволенні наявних у людини потреб» [6].

Тісний зв'язок емоцій з потребами у вітчизняній психології давно став загальноновизнаним. Так, Б. І. Додонов вбачає цей зв'язок у тому, що «емоція насамперед своєрідно обслуговує ту чи іншу потребу, спонукаючи до необхідних для її задоволення дій... Це обслуговування потреб емоціями полягає в тому, що вони оцінюють як власне стан перших, відтворюючи його в суб'єктивному переживанні, так і різні обставини, що допомагають або заважають їх задоволенню, тим самим спонукаючи індивіда до відповідних поведінкових актів. В основі мотивації лежать потреби, які виявляються, коли людина відчуває нестачу чого-небудь» [4, с. 18–20].

За своєю специфічною приналежністю до процесу задоволення потреб емоційні явища розпадаються насамперед на дві фундаментальні групи — провідні і похідні. Провідні емоційні явища презентують на рівень психічного відображення потреби, формулюючи суб'єктивну форму їх існування. Вони спрямовані на предмети потреб, пояснюють суб'єкту їх зміст і спонукають до діяльності відносно предметів потреб. Похідні емоції виникають у конкретній ситуації і виражають зміст явищ, обумовлений їх об'єктивним ставленням до предмета провідного переживання. Похідні емоції виникають за умови існування провідного переживання внаслідок емоційного процесу, що протікає за визначеними закономірностями.

Б. І. Додонов зазначав, що деякі вчені вважають за необхідне переживання потреби відрізнити від емоцій, протиставляючи їх останнім як «мотивацію» або потребовий стан, це є теж оцінка, тільки не зовнішньої, а внутрішньої дійсності. І мотивації, і незаперечні емоції феноменально є для нашої свідомості однією й тією ж формою почуттів, переживань». Учений приходиться до висновку, що мотивації справедливо розглядати не як щось інше, ніж емоції, а як їх особливу групу — «вісцеральних» (внутрішніх) емоцій [4, с. 20]. Деякі дослідники, у тому числі й М. Венгер, усі

емоції зводять до прояву вісцеральних функцій, до діяльності структур, які інервуються автономною нервовою системою [11, с. 3–10].

О. С. Копіна у результаті проведених досліджень констатує, що «між типом мотивації і окремими компонентами суб'єктивних переживань існує неоднозначний зв'язок: в умовах домінування визначеного мотиву при оцінці значущого об'єкта спрацьовують усі критерії ідентифікації емоцій — знак емоційного переживання, його спонукальна сила і ступінь активності фізіологічних систем організму. Кожним мотивом детермінується цілісне емоційне переживання, модальність якого залежить від предметного змісту емоційного явища в цілому, що виникає у процесі цілеутворення і чинить на нього регулюючий вплив.

Домінування того чи іншого мотиву в діяльності не проявляється у переважанні емоцій визначеної модальності. Мотиваційна детермінація емоцій опосередкована процесом цілеутворення. Тому якісні відмінності емоційних процесів містяться у їх предметному змісті, у функціях, які вони виконують у різних структурах діяльності, у характері їх взаємозв'язку з процесом цілеутворення» [7, с. 15–16]. Науковець приходить до висновку, що «в поняття структури діяльності поряд із мотиваційними і цільовими утвореннями входить також і тип емоційної регуляції» [7, с. 16].

Так, В. М. Кріль стверджує, що «емоції по-різному беруть участь у регуляції поведінки, пов'язаної з задоволенням первинних і вторинних мотивацій різних рівнів. Дійсно, емоції, пов'язані із «первинними фізіологічними потребами й мотиваціями, прогнозують зміни поведінки в результаті вимірювання таких параметрів, як температура тіла, рівень гормонів, глюкози (цукру), кисню в крові, кров'яного тиску тощо. Ті ж самі позитивні й негативні емоції беруть участь у процесах керування, пов'язаних із задоволенням вторинних, вищих потреб і мотивацій. Специфіка цих процесів визначається тим, що емоції вищих потреб пов'язані з активною, часто усвідомленою розумовою діяльністю. Величина цих емоцій пропорційна ступеню несподіваності деякої події з урахуванням конкретних умов і конкретних асоціацій (значущості цієї події і її зв'язку з іншими подіями)» [8, с. 143].

В. М. Кріль представив у модельному плані блок емоцій як ланку контуру регулювання поведінки і психічної діяльності; функція даної ланки прямо пов'язана із задоволенням актуальних потреб (рис. 1.). Результат роботи блоку емоцій визначає ставлення суб'єкта до ситуації. Як і в кожному контурі регулювання, блок мотивацій містить еталонні значення життєво важливих параметрів регулювання. Такі значення норми (M_n) постійно порівнюються з поточними значеннями (M_t), і величини їх неузгодженості з врахуванням знака формують позитивні або негативні значення емоцій.

Отже, будемо вважати, що на вхід блоку емоцій надходить сигнал неузгодженості від блоку мотивацій. Сигнал утворюється в компараторі як результат порівняння поточних значень параметрів психічного стану або поведінки організму й «настановних», заданих (еталонних) значень. На виході блоку емоцій має місце сигнал $E = f(t)$, величина якого набуває позитивних або негативних значень, тобто характеризує міру задоволення (або незадоволення), яке отримує організм на часі.

Позитивні емоції спонукають суб'єкта до збереження рівня поточних впливів або до збільшення їх значень; негативні емоції є стимулом до уникнення неприємних впливів. Отже, ми приходимо до формули:

$E = F(Mn - Mt)$, де Mn — еталонне значення певної мотиваційної змінної, Mt — поточне значення цієї ж мотиваційної змінної. В. М. Кроль, аналізуючи дану схему, робить висновок про те, що «роль емоцій дійсно пов'язана з операціями пророкування, прогнозу поведінки, але ця функція залишається єдиною тільки за умови, якщо організм не включить у дію які-небудь інструменти, що корегують поведінку. Насправді врахування таких інструментів є зовсім необхідною умовою нормальної життєдіяльності, й у зв'язку з цим найважливіші функції емоцій пов'язані саме із забезпеченням можливості корекції поведінкової діяльності» [8, с. 141–143].

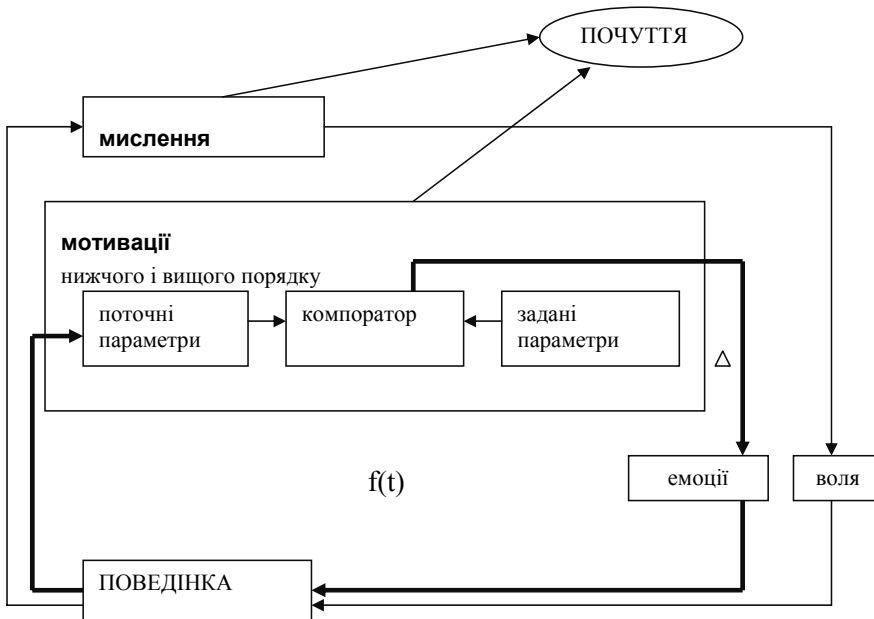

Рис. 1. Схема взаємовідносин мотивації, емоцій і волі у процесі поведінки [8, с. 142]

Низка авторів, зокрема, Л. В. Куліков [9], С. Л. Рубінштейн [10], підкреслюють значущість впливу сили мотивації, гостроти потреб на інтенсивність емоційних процесів, тобто емоція виражає активну сторону потреби.

Саме потреби визначають позитивний або негативний характер емоцій. Емоційні процеси здобувають позитивний або негативний характер залежно від дій і впливів, яким піддається індивід; подвійність емоції відбиває «укладене в потребі подвійне активно-пасивне ставлення людини до світу» [10, с. 141–142].

С. Л. Рубінштейн звертає увагу на найважливіші зв'язки діяльності й емоцій, тобто «якщо все, що відбувається, оскільки воно має те або інше відношення до людини й тому викликає те або інше ставлення з її боку, може викликати в неї ті або інші емоції, то особливо тісним є діючий зв'язок між емоціями людини і її власною діяльністю. Це зв'язок взаємний: з одного боку, хід і результат людської діяльності викликають у людини ті або інші почуття, з іншого — почуття людини, її емоційні стани впливають на її діяльність. Емоції не тільки обумовлюють діяльність, але й самі обумовлюються нею. Характер емоцій, їхні основні властивості й будова емоційних процесів залежить від неї [10, с. 149].

«Без емоційної активації неможливе об'єктивно правильне рішення суб'єктивно складних мисленневих задач, хоча наявність цієї активації ще не гарантує досягнення об'єктивно правильного результату. «Емоційне рішення» значно випереджає інтелектуальне рішення, виступаючи як емоційне передбачення пошуку основного принципу вирішення задачі», — так вважає Ю. Є. Виноградов [2, с. 13].

Опис емоцій як особливої форми відтворення дійсності й емоційної регуляції діяльності було представлено спочатку Г. Х. Шингаровим, а згодом розвинено у роботах О. В. Запорожця й О. М. Леонтьєва. На думку О. В. Запорожця, діяльність регулюється за допомогою емоційних процесів, що співвідносяться «не зі значенням, а зі змістом ситуацій і дій, у них сформованих. У зв'язку із цим, на відміну від суто розумових уявлень і понять, де відбувається об'єктивне значення речей у їх незалежних зв'язках і взаємовідносинах, емоційні образи відтворюють дійсність у її впливові на індивіда, до його потреб та інтересів» [5, с. 260–275].

О. В. Дашкевич запропонував модель емоційної регуляції, що включає змістово-динамічні емоційні процеси й емоційні установки, пов'язані із предметним змістом діяльності, організовані у певні ієрархічні структури. Діяльність регулюється за допомогою «спонукаючих емоцій», пов'язаних із предметним змістом мотиву, емоцій «впевненості — сумніву», «емоцій оцінки результату», пов'язаних із предметним змістом мети й результату дії. «Своє суб'єктивне вираження емоційна регуляція знаходить у переживаннях спонукання, впевненості, оцінки результату, а психологічно вона виражається у фактах активного включення індивіда в реалізацію діяльності, у параметрах вегетативних функцій, в об'єктивованих результатах діяльності» [3, с. 48–49].

Л. М. Аболін указував на значення реалізації емоційної саморегуляції не тільки на рівні організації поведінки, а й на рівні організації дії. Він підкреслював, що емоції включаються до процесу регуляції діяльності, «виступаючи щодо мети діяльності єдиним і доцільно погодженим емоційним процесом. Специфічність і сталість функцій, що виконують переживання, складають окремі функціональні ланки...» «Найбільш важливі зміни психічної регуляції при цьому знаходять свій прояв у адекватності форм саморегуляції, у значній продуктивності діяльності і цінності її результатів» [1, с. 202].

О. В. Запорожець теж є прибічником загальноновизнаної вітчизняними психологами думки про те, що «при емоційних реакціях відбувається або

збільшення діяльності всього організму, або пригнічення, гальмування його активності. Цим пояснюється та важлива роль, яку відіграють почуття в житті людини, той важливий вплив, який вони чинять на діяльність» [6, с. 145].

Висновки

1. Емоції завжди існують у тісному взаємозв'язку з потребами, обслуговуючи їх, спонукають до необхідних дій щодо їх задоволення. Емоції утворюють основну мотиваційну систему людського існування. Це «фундаментальні мотиви» в особистісних стосунках, які визначають позитивний чи негативний характер емоцій. Мотивації можна розглядати як особливу групу «вісцеральних» внутрішніх емоцій.

Деякі вчені вважають за необхідне переживання потреби відрізнити від емоцій, протиставляючи їх останнім як «мотивацію», тобто оцінку дійсності.

2. Емоції по-різному беруть участь в регуляції поведінки, яка пов'язана із задоволенням першочергових і другорядних мотивацій різних рівнів. Ті, що пов'язані з першочерговими потребами і мотиваціями, прогнозують зміни поведінки в результаті зміни фізіологічних параметрів. Емоції вищих потреб пов'язані з активною, часто усвідомленою розумовою діяльністю.

Роль емоцій пов'язана з операціями пророкування, прогнозування поведінки.

Емоції не тільки обумовлюють діяльність, але й самі обумовлюються нею. Хід і результат людської діяльності викликають у людини ті або інші почуття, а почуття людини, її емоційні стани впливають на її діяльність.

Список використаних джерел

1. Аболин Л. М. Психологические механизмы эмоциональной устойчивости человека / Л. М. Аболин. — Казань: КазГУ, 1987. — 261 с.
2. Виноградов Ю. Е. Эмоциональная активация в структуре мыслительной деятельности человека: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.01. «Общая психология» / Ю. Е. Виноградов — М., 1972. — 14 с.
3. Дашкевич О. В. Эмоциональная регуляция деятельности в экстремальных условиях: дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.01 / Олег Васильевич Дашкевич. — М., 1985. — 541 с.
4. Додонов Б. И. В мире эмоций / Б. И. Додонов — К.: Политиздат Украины, 1987. — 140 с.
5. Запорожец А. В. Избранные психологические труды: В 2-х т. / А. В. Запорожец ; [под ред. В. В. Давыдова, В. П. Зинченко; сост. Т. И. Гиневская, Я. З. Неверович]. — М.: Педагогика, 1989. — (Труды д. чл. и чл.-кор. АПН СССР).
6. Запорожец А. В. Психология: Учебник для дошкольных пед. училищ / А. В. Запорожец. — Изд. 3-е, испр. и доп. — М.: Просвещение, 1965. — 240 с.
7. Копина О. С. Исследование эмоциональной регуляции мыслительной деятельности в условиях различной мотивации: автореф. дис. ... канд. псих. наук: спец. 19.00.01 «Общая психология» / О. С. Копина. — М., 1982. — 16 с.
8. Кроль В. М. Психология и педагогика: Учеб. пособие для техн. вузов / В. М. Кроль. — М.: Высшая школа, 2001. — 319 с.
9. Психические состояния / [Сост. и общ. ред. Л. В. Куликова]. — СПб.: Питер, 2000. — 512 с.

10. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии: в 2-х т. / С. Л. Рубинштейн. — Т. 2. — М.: Педагогика, 1989. — 328 с. — (Труды д. чл. и чл.-кор. АПН СССР)
11. Wenger M. A. Emotion as a visceral action: An exestation of Lange's Theory // In: M. L. Reymert (Ed). Feelings and emotion. New York, McGraw — Hill, 1950, p. 3–10.

И. В. Ушакова

старший преподаватель,

Черноморский государственный университет им. П. Могилы

РЕГУЛЯТИВНАЯ ФУНКЦИЯ АФФЕКТИВНОЙ СФЕРЫ ЛИЧНОСТИ

Резюме

Статья посвящена рассмотрению специфики взаимосвязи эмоций с мотивами, как компонентами системы внутренних регуляторных механизмов деятельности личности. Доказано, что эмоции не только обуславливают деятельность, но и сами обуславливаются ею; ход и результат человеческой деятельности вызывают у человека те или иные чувства, а чувства человека, эмоциональные состояния влияют на его деятельность.

Ключевые слова: эмоции, мотивы, деятельность, саморегуляция.

I. V. Ushakova

senior lecturer,

Black state university named after P. Mohyla

REGULATORY FUNCTION IN AFFECTIVE OF PERSONALITU

Summary

Article considers the specifics of the interconnection between emotions and motives as components of the system of internal regulatory mechanisms of personality. It is proved that emotions don't only determine the activity, but also are determined by it; a process and a result of human activities cause some sort of feeling in a person and feelings of people, their emotional states affect their activities.

Key words: emotions, motives, activities, self-regulation.